

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

LOF SHE'RLAR POETIKASI VA ULARNING BADIY-ESTETIK FUNKSIYASI

*Abdullaeva Gulnoza Voxidjonovna,
Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi*

*No'monova Ro'zaxon No'monovna,
Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada folklorning yozma adabiyotga ta'siri, xususan bolalar she'riyatida lof janrining yuzaga kelishi G'afur G'ulom, Tursunboy Adashboev, Hamza Imonberdiev, Abdurahmon Akbar va Dilshod Rajablarning ijodi misolida tadqiq qilingan. Lof she'rlardagi an'ana va o'ziga xosliklar, badiiy-estetik funktsiyasi ijodkorning fenomeni, poetik mahorati asosida yoritilgan. Tadqiqot mavzusini yoritishda qiyosiy, tavsifiy metodlardan foydalanildi.

Kalit so'zlar: folklor, lof, an'ana va novatorlik, yumor, satira, shakl va mazmun, dialog, syujet.

ПОЭТИКА ЛОФСКИХ СТИХОТВОРЕНИЙ И ИХ ХУДОЖЕСТВЕННО- ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ

*Абдуллаева Гулноза Вохиджоновна,
Ферганский государственный университет, преподаватель*

*Номононова Розахон Номононовна,
Ферганский государственный университет, преподаватель*

Аннотация: В данной статье на примере творчества Гафура Гулома, Турсунбая Адашбоева, Хамзы Имонбердиева, Абдурахмона Акбара и Дилшада Раджаба исследуется влияние фольклора на письменную литературу, особенно появление жанра лóf в детской поэзии. Выделены традиции и особенности хвалебных стихов, художественно-эстетическая функция, основанная на феномене творца, поэтическом мастерстве. Для освещения темы исследования использовались сравнительный и описательный методы.

Ключевые слова: фольклор, восхваление, традиция и новаторство, юмор, сатира, форма и содержание, диалог, сюжет.

POETICS OF LOF POEMS AND THEIR ARTISTIC-AESTHETIC FUNCTION

*Abdullaeva Gulnoza Vokhidjonovna,
Fergana State University, teacher*

*Numononova Rozhakhon Numononovna,
Fergana State University, teacher*

Abstract: In this article, the influence of folklore on written literature, especially the emergence of lof genre in children's poetry, is studied on the example of the work of Gafur Ghulom, Tursunboy Adashboev, Hamza Imonberdiev, Abdurahmon Akbar and Dilshad Rajab. Traditions and peculiarities of praise poems, artistic-aesthetic function are highlighted based on the phenomenon of the creator, poetic skills. Comparative and descriptive methods were used to illuminate the research topic.

Key words: folklore, praise, tradition and innovation, humor, satire, form and content, dialogue, plot.

Kirish. Yangi davr bolalar she'riyatida shakliy-mazmuniy yangilanishlar aks etishi bilan birga xalq og'zaki ijodi bilan bog'liqlik jihatlarini ko'ramiz, Bunday she'rlarda lirik qahramon bolaning o'zi, uning ichki olami, dunyoqarashi va bolalarcha o'y-fikrlari aks etgan. Folklorning yozma adabiyotga ta'siri natijasida yuzaga kelgan bu yangilanish bolalar she'riyatiga o'ziga xoslik bag'ishladi. Lof o'zbek xalq nasrining mustaqil janrlaridan

biri bo'lib, o'zining tuzilishi hajv va yumorga asoslanishi bilan ajralib turadi. lof janriga xos badiiy - tasviriy usul bu voqelkini mubolag'lash asosida bayon etishir. Lofda so'zga chechanlik, zukkolik, hozirjavoblik zohir bo'ladi. Uni aytish mubolag'ali epizodga mos javob qaytarish lofchidan o'tkir zehn, sinchikovlik, tajriba, so'zga chechanlik, uddabironlik, hozirjavoblikni talab qiladi va musobaqa shaklida o'tadi.

Adabiyotlar tahlili. M.Sulaymonov ham lofbozning so'zga chechanligi, zukkoligi va hozirjavoblik fazilati mazkur janrning tashkil topishida hal qiluvchi rol o'ynashini aytib o'tgan. Bu janrda tabiat va jamiyat hodisalari bo'rttirib ko'rsatiladi va bu orqali kulgu hosil qilinadi. Loflar sujeti dialog asosiga qurilgan bo'lib, hajv va yengil yumorga moyilligi, voqea va hodisalar o'ta mubolag'ali tasvirlanishi bilan ajralib turadi. Mubolag'a va kulgiga asoslanishi bilan latifa va askiya janriga yaqin turadi lof asosan qiziqchi hamda askiyabozlar orasida shakllangan va ijro etilgan. O.Safarov lofning janriy tabiati:epizodik drama ekanini aytib, "Uning tabiatida epiklik va dramatiklik o'zaro uyg'unlashib ketganligi tufayli lof epizodik og'zaki drama ekanligi ko'zga tashlanadi",-deb ta'kidlab o'tadi.[1-319] Darhaqiqat, lofchilarning savol-javobi, o'zaro musobaqa tarzda boradigan holati, bu so'zamollikni kuzatib boruvchi, miriqib kuluvchi tomoshabini borligi, xalq qiziqchiligi tarkibida rivojlanganligi sabab og'zaki drama sifatida baholaydi.

"-Yangi yilni oyda kutmoqchiman!-debdi lofchi maqtanib.

-Oyga borsangiz,-debdi dehqon lofchi bo'sh kelmay,-men ekib kelgan qovun-tarvuzlarni mazza qilib yeng-u, o'zimga ham ikkitasini ola keling".[2-320] Ushbu lof sodda loflar sirasiga kirib, ikki lofchining diologik nutqiga asoslangan. O.Safarov loflarni tuzilishiga ko'ra sodda va murakkabga ajratadi. Syujeti qisqa,lofchilar ikki kishini tashkil etsa sodda, aksincha bo'lsa murakkab loflar sanaladi. Yuqoridagi lof sodda loflar sirasiga kiradi. Xalq og'zaki ijodida lofning quyidagi xususiyatlari kuzatiladi:

- a) an'anaviylik (nasriy ifodasi);
- b) ikki kishi tomonidan aytilishi;
- s)savol-javob tarzda bo'lishi;
- d)diologik nutqqa asoslanganligi;
- y)asosan qiziqchi va askiyabozlar orasida ijro etilishi;
- f)raqiblar o'zaro so'zamollik bobida bir-biri bilan bahslashishi.

Dastlab, G'afur G'ulom lof janrining lirik ko'rinishini bolalar she'riyatiga ularning tafakkuriga xos bo'lgan tasvirlar bilan olib kirdi. "Chaqchaqlashaylik" she'rida maqtanchoqroq, xovliqmaroq bolalar obrazida ularning dunyosiga xos bo'lgan aldoqchi-lofchi xarakterini yoritib berdi. Ahmad, Meli, Jo'ravoy, Oyisha va Zokirlarning yozgi ta'tildan qaytib o'z qilgan ishlari asosida suhbat(chaq-chaq)lashadilar.Ular voqeliklarini bo'rttirib, mubolag'ali tarzda qiziqishlar bilan bir-birlariga gapirib beradilar, go'yoki o'zgi ta'tilni kim zo'r o'tkazgani to'g'risida musobaqalashadilar. Ahmed, Meli, Jo'ravoylar juda baland bo'lgan Tyany-Shan tog'iga chiqqani, tushayotib, o'nta bo'rini go'rini qazigani, tayog bilan ayiqni savalaganini aytib, xovliqib maqtansa, Oyisha o'z qo'ltig'ida jo'ja ochirgani, ularga A va V vitaminlarini don o'rnida berib, tezda tovuq va xo'rozlarga aylantirganini maqtaydi, Zokir esa boqqan baliqlari akvariumga sig'may devorlarni buzib, yig'lab daryo izlab ketishganini vahima bilan, ulardan-da o'zishga harakat qilib gapirganini yumoristik kulgi asosida mubolag'ali tasvirda lof tarzda ifoda etadi. Suhbat (loflar) to'xtovsiz davom etadi.

Muhokama va natija. Ko'ramizki, ushbu lof she'r murakkab loflar sirasiga kirib, ikki kishidan ortiq suhbatdoshlardan va bir necha loflardan iborat. Bu tasvir uslubi folkloriga xos bo'lgan lof janrining an'analari sanaladi. Tursunboy Adashboev ushbu an'anani davom ettirib, novatorona shakl va mazmunda va lof she'rlar yaratadi. Shoirning "Arslonbob afsonasi"[3-145] to'plamidan o'rin olgan "lof emas" she'ri 1981-yilda yaratilgan va 1982-yilda "Jo'nataman quyoshni" to'plamidan o'rin olgan. Ushbu she'rda lirik qahramon havoning issig'idan, mehnat kuchining kamligidan ishi yurishmagani sabab, chumolini taqalab qamish o'rdirgan, chigirtkalarining chirillashi g'ashiga tekkanidan to'rttasini ot qilib, qog'ozdan qanot qilib, aravaga qo'shib, ishi yurishib, qamishlarni Oq saroy va Ko'k saroyga tashib to'ldirgani, rosa mehnat qilgani lofning bolalar tafakkuriga xos ko'rinishi sanaladi.

Chumolini taqalab,/ Asta anhor yoqalab.

Qamish o'rdim shir etib,/ Chigirtkalar chir etib,

Tegavergach g'ashimga / Imlab qo'ydim Xoshimga.

To'rttasini ot qilib,/ Qog'ozdan qanot qilib

Aravaga qo'shildi.

Yosh bolalarning chegara bilmas hayot olami, hamma ishni hayolda bajarib, qoyillatishi aks etadi. She'rdagi lirik qahramon tomonidan to'qilgan mubolag'a, uydirma yumoristik kulgini yuzaga keltiradi. Shu to'plamdagi "Latifboyning loflari"(1985y) she'rida Latifjonning hayot olamidagi uydirma-loflari yosh kitobxonda yengil yumoristik kulgini yuzaga keltiradi. Ushbu she'r "Oqbura to'lqinlari"[3-46] to'plamiga ham kiritilgan. She'ning dastlabki misralarida Latifjon azaldan lofchi bog'cha yoshidagi bola obrazida gavdalangan. Uni aldoqchi-lofchiligidan hamma lof deb chaqiradi. Ayni shu yoshdagi bolalar xarakter-psixologiyasida voqelikni bo'rttirib ifodalash ko'zga tashlanadi.

Bog'chasida Nuri, O'ktam / Latifjonni lof deydi.

So'zlariga ishonmay hech/ Lofga ola qop deydi.

Keyingi misralaridan Latifboy loflarini boshlaydi. U ignaga ip o'tkazuvchi asbob o'ylab topib, Uzro buvini xursand qilishni, odamlarga ko'tarishga qulay bo'lgan tutqi-sopli yangi tarvuz navi yaratishni, gurunchlarning kurmak va toshini teruvchi magnit yaratishi haqidagi kashfiyotlarini o'rtoqlariga so'zlaydi. Shu bilan birga adirlarni ko'rgach boshqa bolalardek lol qolmasligini, adirlarni tog'ning bolasimas, balki tuyaning o'rkachi deb bilishini maqtanib gapiradi. She'ning xulosa qismida Latifboyning lofchiligi O'ktam o'rtog'i tomonidan yana bir bor yodga solinadi. Ushbu loflar kimnidir aldash, o'zini ko'rsatish maqsadida emas, balki odamlarga yordam berish maqsadidagi o'y-fikr va xohishlaridir. Ushbu loflara bolalarча samimiylilik, ezgulik mujassam, shu orqali bolalarga "har qanday ish qilsang ham uning zamirida ezgulik bo'lsin" degan tushunchani singdiradi.

O'ktam aytar: bunday gaplar/ Ko'pdir uning qopida.

Ancha-muncha asos bordir,/ Latifjonning lofida.

Ushbu lof she'rdagi Latifjon kashfiyotchi lofchi sifatida gavdalanadi. Shoirning lof she'rlaridagi asosiy lirik qahramoni Latifboy tomonidan tabiat va jamiyat voqea - hodisalarini bo'rttirib, kulgili tarzda obrazli ifodalash asosiga quriladi. "Orzularim qo'sh qanotim" saylanmasi va "Latifboyning loflari" she'riy to'plamlarida syujeti kengaytirilib, loflar rivojlantirilib beriladi. Shoir boshqa ijodkorlardan farqli ravishda o'ziga xos bo'lgan so'zamol, uddabiron, lofchi Latifboy obrazini yaratdi. Shoir A.Oripov ta'kidlaganidek, "She'rmi she'r qiladigan narsa obrazlilikdir". Ushbu fikr bolalar she'riyati uchun ham muhim, Tursunboy Adashboev ham ushbu turkum she'rini bolalar tafakkuri va psixologiyasiga mos ravishda tasvirlaydi. "Saylanma"da "Uchqur tulpor" turkumi ostida har bir lof o'ziga xos "Ovning gashti", "Barchasi yodimda", "Poyga zavqi", "Beshta sanoch", "Shirmon kulcha", "Yugan solib, egar urib" tarzda nomlangan. Shoir "Uchqur tulpor" deb bejiz nomlamagan, boisi yosh kitobxon g'aroyb sarguzasht uydirmalar hayotida kezib yuradilar. "Yugan solib, egar urib" nomli lof she'rida ajoyib mubolag'alardan foydalangan, bunda bolaga xos tasvirlash usuli mavjud.

Quloq soling Latifboyning / Yana bitta ertagiga,

Yugan solib, egar urib, / Chigirtkaning erkagiga.

Qamishlardan nayza yasab, / Otquloqdan qalqon qilib,

Yoy kamalak yelkasida, / Yonboshida guldor sadoq,

Uzangini niqtab borar, / Latifboyning fe'li chatoq. [4.-19]

Latifjonning uydirmalari g'ayritabiiy sarguzashtlarga boy. Ikkinchi misrada "Yana bitta ertagiga" jumlasidan Latifboy azaldan lofchi ekanligi anglashiladi. Bo'rttirib, mubolag'ali tasvirlash yumoristik kulgini yuzaga keltiradi. Shoir Latifboyning loflarini "ertak" deb boshlashi (Quloq soling Latifboyning/Yana bitta ertagiga) ham bejiz emas. Etrak ham uydirmaga asoslanadi, lof ham xuddi shunday, ammo lofda mubolag'a kuchli bo'lib, lofchidan so'zga chechanlikni talab qiladi. Ushbu lof she'rdagi tabiat yoki jamiyat hodisalarini ko'z ko'rib quloq eshitmagan bo'rttirishlar asosida kulgili tarzda ifoda etadi. Chigirtka qanday kichkina, lekin Latifboy loflarida uni kattaligiga ishora qilib, egar solib uni minib olgani va qamishdan nayza yasab, otquloqdan qalqon olgani - bular albatta hayotda yuz bermaydigan, mubolag'ali tarzda tasvirlangan hodisa. Shoir Latifboyning janga otlanganday tasvirlaydi. U "tulki ovi jangiga otlangan. Bolakaylar she'rni o'qish bilan birga hayvonot va nobotot olami bilan yaqindan tanishadi, nomlarini yodda saqlab qoladi. Latifboy mayda darrandalarni nazarga ilmay, Xayri xolaning tovug'ini eb ketgan va begimotday semirgan tulkini ushlab uchun jangga chiqqan. She'ring sintez qismida tulkining bir tovuqni yeb semirib, katta bo'lib ketganidan to'rt pahlavon terisini shilayotgani tasvirlangan. Bu mubolag'ali tasvirni shoir shunday ishonarli tarzda ifoda etganki, bu jarayon beixtiyor bolani ko'z o'ngida namoyon bo'ladi.

O'sha tulki mo'ynasidan, /Tikib berdik o'nta po'stin.

Tulkini terisi kattaligidan o'nta po'ystin, quyrug'idan esa qirqta telpak chiqqan. Shoir butunning qismini(tulkinging mo'ynasi va quyrug'ini) shunday bo'rttiradiki, tulkinging qanday kattalikda ekanligi tasavvurda ham hayratlantiradi.

Ikki quloq quyrug'idan, /Tayyorladik qirqta telpak.

Bu misralardan mubolag'ani, o'ta kattalashtirilgan xolatini ko'ramiz. Adabiyotshunoslikda mubolag'aning bu turi g'uluvv deb yuritiladi. Odatda lofbozlikda ikki yoki undan ortiq kishi ishtirok etar edi. Lekin To'rsunboy Adabshboev loflari muallif yoki bola tilidan ertak sifatida bayon etilgan va syujetga ham ega. O.Safarov lofning kompozitsion asosini dialog tashkil etishini aytib o'tgan. Tursunboy Adashboev loflarida esa dialog mavjud emas. Demak, ushbu xolat ham novatorlik belgisi sanaladi. Shoir she'rni boshlanishida Latifboyning ertagi ekanligiga ishora qilib, uni o'z nutqi (Muallif nutqi) orqali ifoda etgan, bu o'ziga xos bir ko'rinish va yana bir jihati shundaki ertak janrida lofni ifoda etmoqda. Buni "lof ertak" deb atashimiz mumkin. Bu ertakda Latifboyning jasurligini lof orqali ifoda etgan va folklorga oid bo'lgan lof va ertakning qorishgan- sinkretik usulini novatorona tarzda namoyon qilgan. Lofchilik kichkintoylar tabiatiga xos. Chunki ular o'z o'rtoqlari bilan gaplashganda albatta mubolag'ali gaplardan foydalanadi. Ular qilgan ishlarini, ko'rgan - kechirganlarini bo'rttirib, suhbatdoshini lol qoldirib aytadi va bundan o'zi ham rohatlanadi. T.Adashboevning lirik qahramoni Latifboy ham shunday. U ishtirok etgan voqealarni lof bilan bayon etadi. Shoir buni "Latifboyning loflari" deb nomlab, bir turkum she'rlarini kitobga kiritadi. "Beshta sanoch" she'rida ham o'ta mubolag'ali holga duch kelamiz.

Yoshligidan o'ta abjir, / Chaqqon edi.

Bo'rdoqiga beshta chivin, / Boqqan edi.

Yuqoridagi misralarda chaqqon edi- boqqan edi so'zlari alohida misralarda bo'lib o'zaro qofiyadosh va "edi" so'zi radif bo'lib, qofiyaning alohida misrada berilishi bolalar tabiatiga xos soddalikni, qulaylikni va o'ynoqilikni ta'minlaydi. She'rning qolgan misralarida ham bu holat kuzatiladi, juft misralardagi so'zlar bitta yoki ikkitani tashkil etadi va har bir juft misra to'q qofiyali bo'lib bolalarni o'qishi va tez yodda saqlashi uchun ahamiyatlidir. Masalan: asboblarni-qassoblarni/ jo'rasidan- qo'rasidan/ qora terga- uni yerga kabi. She'rning bu qismida Latifboyning salbiy fe'l - atvori bilan birga ijobiy xarakteri abjirligi, chaqqonligi obrazli tarzda namoyon etilgan. Maqtanchoq Latifboy bo'rdoqiga beshta chivin boqqan. Bu tasvir mubolag'ali yo'sinda bo'lib, o'ta kichik chivinlarni boqib semirtiradi. Bo'rdoqiga boqilgan chivinlar Latifboyning loflarida shunchalik katta bo'lib ketganki, ularni so'yish uchun guzardan 4 ta qassob chaqiradi. Qassoblar bolta, pichoq kabi asboblarini charxlab keladilar. Qarangki bu tasvirda bolalarga xos tafakkur, ifoda usuli, soddalik aks etib turadi. Chivinlarni xuddi bo'rdoqiga boqilgan hayvonday tasvirlaydi va ularni so'yish jarayoni ham katta hayvonlarga xos tarzda ifodalangan.

Terisidan beshta sanoch / Tikdi shu choq.

Men ularni cho'ponlarga, / Sovg'a qildim.

Yog'larini berayotsak, / Sovungarga.

Go'shtlarini olib qochdi / Bir to'p qarg'a.

Har bir bandeda lof ishtirok etgan: terisidan sanoch tikilgani, yog'larini sovungarga berganlari, go'shti esa qarg'alarga nasib bo'lganini mubolag'ali ifoda etgan. Ko'zga ham zo'rg'a ilinadigan chivinlardan shuncha narsalarni bor qilib ko'rsatishni o'zi bir lof. Bunday ifoda usuli adabiyotshunoslikda groteskli tasvir deb yuritiladi. Grotesk (ital. grotta-er ostidagi uy)-badiiy adabiyot va san'atdagi obrazlilikning fantastika, kulgi va mubolag'aga bir turi, uslub, badiiy usul. Groteskda reallik va xayolot, go'zallik va xunuklik, fojeaviylik va komiklik kabi bir-biriga zid jihatlar g'alati, ajabto'vur bir tarzda birikib ketadi.[5-84] Ushbu lof she'rida reallik va xayolot, kulgi va mubolag'a sintezlashgan holda, fantastikaga moyil tarzda ifoda etadi. Mifga xos jihatlar ham mavjud. Mubolag'aga asoslangan bu usuldan foydalanish bolaning tafakkur olamidagi o'zgachaliliklarni, ularga xos obrazli tasvir vositalarini ifoda etadi. "Latifboyning loflari"ga kirgan lof she'rlar hikoya qilish usulida bo'lib, syujetga ham ega. Voqealar rivoji she'riy usulda xronikali syujet asosida ifoda etilgan. Ushbu lof she'r xalq og'zaki ijodidagi "Qirq yolg'on" va "Uch yolg'on"da qirq yolg'on" ertaklari singari syujet qurilishiga ega. Ushbu ertaklardagi yolg'onlar bir-biriga ulanib, davom etadi, biri ikkinchisini keltirib chiqaradi. Bu ertaklarga xos bo'lgan xususiyatlar shoir loflarida xalq og'zaki ijodiga xos an'anaviylikni namoyon bo'lganini bildiradi. R.Barakaev ham ushbu she'rlardagi xalq og'zakiga xos xususiyatlarni "Qirq yolg'on" va "Uch yolg'on"da qirq yolg'on", "Burgam"

tipidagi ertaklarga qiyoslaydi.[6-47-48] Shoirning poetik mahoratining o'ziga xosligi yengil yumoristik kulgini yuzaga keltiruvchi uydirma, mubolag'a, majozilikdan bolalar tafakkuriga xos tarzda foydalanganidadir. G'afur G'ulomning lofchilari bir necha bo'lsa, Tursunboy Adashboevda birgina Latifboyning o'zi bo'lib, g'ayritabiiy uydirma harakatlari va bo'rttirmalari bilan kitobxonni hayratga soladi. Shoir loflarni birgina qahramon orqali ifoda etib, an'anaviylikdan chekingan holda novatoronalikni olib kirgan. Predmetlarni, hayvonot-nabotot olamini kattalashtirib, bo'rttirib ko'rsatish asosida lofni yuzaga keltiradi. Mubolag'aning g'uluv badiiy san'ati va groteskli tasvir usulidan mohirona foydalanadi. Latifboyning har bir lofiga alohida nom beradi va notabiiy voqealarni aks ettiradi. Tursunboy Adashboevning lof she'rlarda quyidagi o'ziga xosliklar kuzatiladi:

- a) she'riy tarzda, hikoya usulida bayon qilingan;
- b) Muallif yoki lirik qahramon bola(Latifboy) obrazi orqali bayon qilingan;
- c) monologik nutqqa asoslangan;
- d) raqiblar bahslashuvi mavjud emas;
- e) mubolag'a, g'uluv, groteskli tasvir usulidan keng foydalangan.
- f) har bir lof alohida nomlar bilan ajratilgan, lekin lirik qahramon-lofchi birgina Latifboy bo'lib, so'zamol, uydirmaga boy, jasur yigit sifatida beriladi.

g)murakkab syujet qurilishiga ega bo'lib sarguzasht tipida yaratilgan.

Lof she'rlar Hamza Imonberdiev laboratoriyasidan ham o'rin olgan. Shoir "Lofchilar-alochilar" she'rini yaratib, lof janrini bir qadar rivojlantirdi va shu nom bilan she'riy to'plamini ham nashr ettirdi. Lofchilik mahorati Ali, Vali obrazlarida namoyon bo'lgan. Shoir bolalarning o'zini lirik qahramon sifatida tanlagan.

Ali, Vali lofchilar,/ Xushchaqchaq aldoqchilar.

Rosa lofni urishar,/ Ko'pikdan uy qurishar,

Maz-za qilib kulishar. [7-11-12]

Shoir Ali, Vali obrazlarini bolalarga mos holda yaratgan. Birinchi misrada Ali va Vali azaldan lofchiligi anglashiladi. Lekin bu lofchilar salbiy xarakterga ega emas, balki bolalarcha samimiy, xushchaqchaq aldoqchilardir. O'zlari aytgan lofga mazza qilib kuladigan, beg'ubor, so'zamol, aqlli bolajonlardir. Ushbu lof she'rda Ali va Valining harakati kontrast asosiga qurilgan, ular bir-biridan o'zishga harakat qilib, lof to'qiydi, ya'ni o'rtalarida do'stona musobaqa tarzda syujet qurilishida ifoda etiladi. Har bir lof alohida bandlarda beriladi. Juft misralari o'zaro qofiyalangan, so'zlari bolalarga mos sodda va aniq. Shoir she'rning tezis qismida quvnoq lofchi qahramonlarini tanishtirib o'tadi. Bu qahramonlarga ajoyib ohangdosh ism tanlaydi, bu yumorni yuzaga keltirish bilan birga, bolaning xotirasida yaxshi saqlanadi, talaffuzga ham qulay. O.Safarov "Loflarda aksariyat hollarda qahramonlarning ismi o'zaro qofiyalangan bo'ladi. Ali, Vali, Soli singari. Tovushlarning bunday uyg'unligi yumoristik kulguni yuzaga keltiradi",-deb aytib o'tgan. H.Imonberdievning loflarida ushbu ifodaning mavjudligi xalq og'zaki ijodiga xos an'anaviylik belgisini anglatadi. Ko'pikdan uy qurishar misrasining mazmunida beg'ubor, yengil uydirma ekanligi ham anglashiladi. Ikkinchi banddan lofchilarning loflari boshlanadi.

Ali debdi:-Vali, kel, / Rasmimga bir baho ber.

Qushcha chizdim ajoyib, / Ajoyibu g'aroyib.

Ana u don yeyapti, / Menga rahmat deyapti.

Vali boqsa varaqqa, / Shakl yo'q hech qanaqa.

Aldapsan-ku qani don? / -Qush yeb qo'ydi-da nodon.

Yo'qotdingmi hushingni, / -Ko'rmayapman qushingni?!

To'ygach, qushcha chirq etdi. / "Rahmat" deb uchdi-ketdi!

Ali o'ziga xos rasm chizadi va Valiga ko'rsatib maqtanadi. Uning rasmi shunday jonliki, chizilgan donlarni qushcha kelib yeb ketadi, hatto unga rahmat ham aytadi. Vali rasmini ko'rmog'chi bo'lib qarasa, varoq bo'm-bush, u ham sodda emas, donni va qushni ko'rmagach: -aldapsanku qani don, ko'rmayapman qushingni,- deya hayron bo'lib so'raydi. So'zamol lofchi Ali sir boy bermay loflari bilan javob qaytaradi va lofchilikni davom ettiradi. Keyingi lofida Ajoyib iti borligini, vazifa qilib berilgan misollarni bemalol ishlashini, hatto, "xo'jayin bemalol o'ynab oling, she'r yodlashmi, masalami, tortinmay bemalol menga aytavering",-deb Aliga yordam berishini aytadi. Vali qitmirlik qilib, ruchkni qanday ushlaydi,- deb savol bersa, xozirjavob Ali topqirlik va so'zamollik bilan "tishi bilan tishlaydi"-deb javob qaytaradi. Vali uning uydirmalaridan hayratga tushmay, xotirjam "bo'lishi mumkin"-deya javob qaytarib, o'zining loflarini boshlaydi. Vali ham vaziyatdan chiqib keta oladi, u ham

lofchilikda Alidan qolishmaydi. O'rtalarida so'z o'yiniga xoslangan holda uydirma-loflar musobaqasi va savol-javob tarzda ifoda etadi. Ushbu she'rda har bandda berilgan lofdan so'ng, she'rning boshlanish qismidagi bandi naqorat tarzda beriladi. Bu ta'sirdorlikni oshiradi va bola xotirasida uzoq saqlanadi. Aldoqchilik, bo'rttirib gapirish(lof tarzda), bu gaplaridan maqtanish holati har bir bolajonda bor. Lof orqali bolalar xarakterining bir qirrasini yumoristik kulgi asosida ochib bergan. Shoir tomonidan roli o'ynalayotgan lirik qahramonlar to'qigan loflar hayolot mahsulidir.[7-561] Ushbu loflarda biror predmet, joy yoki hodisa kattalashtirilib, bo'rttirilib ko'rsatilmaydi. Balki, so'zamolligi, zukko va topqirligi lofni yuzaga keltiradi. R.Barakaev "Jonajonim she'riyat" monografiyasida ushbu lof she'rga to'xtalib: "Shunisi qiziqki, "Lofchilar-aldoqchilar"ni o'qib, Ali bilan Valining yolg'onlaridan xafa bo'lmaysiz, chunki ular yolg'on aytib bironni aldamaydilar, balki xayollariga kelgan loflarni bir-birlariga aytish bilan go'yoki kim zo'rroq lof aytishga bahslashadilar. Ularning loflari beg'ubor, bu loflarning yolg'onligini ularning o'zlari ham bilib turadilar,faqat mana shu kim o'zarga aytilgan loflardan bolakaylar o'zlaricha zavq topadilar"[8-88],-deb izohlaydi. Nafaqat o'zlari, balki kitobxonga ham zavq beradi, yumoristik kulgini yuzaga keltiradi. Ushbu she'r dastlab 1981-yilda "Quvnoqlar quvonchi"[9-24] to'plamidan o'rin olgan, 1991-yilda "Lofchilar-aldoqchilar" nomli to'plamdan o'rin oldi, so'ng G'aroyibkent hangomalari (1994) to'plamida "Lofchilar" nomli she'rda Ali va Valining loflari yana davom etadi. Unda qahramonlar qo'lbola tayyora yasab Mirrix yulduziga, hatto Quyoshga ham bir zunda chiqib tushganlarini obrazli tasvirda, yumoristik kulgiga moyil tarzda yaratadi. "Lofchilar" she'ridagi dastlabki besh misra "Lofchilar aldoqchilar" she'rining dastlabki bandi, ya'ni besh misrasining aynan takrori, ikkinchi banddan esa yangi loflarini bayon etadilar.

Ali kiprigin qoqmay, / Yon-veriga boqmay.

Ulaydi gapni-gapga: / -Shu desang o'tgan hafta

Qo'lbola tayyorada / Mirrixga qarab uchdim.

Mehmondo'st sayyorada / Bir hafta yashab tushdim. [9-55]

She'rning kirish qismi, ya'ni yosh kitobxonga qahramonlarni tanishtirishi muallif nutqi orqali beriladi, loflar esa lirik qahramon sifatida olingan bolakaylarning o'z nutqi orqali beriladi. Ko'rinadiki, she'rda muallif va muallif tomonidan roli o'ynalayotgan lirik qahramonlar nutqidan foydalangan. Muallif nutqi hamda Ali va Valilarning dialogik nutqidan tashkil topgan. Yuqoridagi bandda Alining loflari berilgan. U bilimdon, kashfiyotchi, sayohatchi qahramon sifatida gavdalanadi. Bilimiga tayanib, kashfiyotchilik mahoratidan foydalanib qo'lbola tayyora yasaydi. Unda Mirrixga sayohat qilib, bir hafta mehmon ham bo'ladi. Kiprigin qoqmay, yon-veriga boqmay, ulaydi gapni-gapga iboralari obrazlilikni oshirgan va go'yo Ali lofchining xislatlari sifatida sanab o'tilgan. Ushbu tasvir uslubi Tursunboy Adashboevning "Latifboyning loflari" she'rida ham mavjud. Latifboyning "hislatlari" bilan yosh kitobxonni tanishtirib boradi. Hamza Imonberdiev milliyligimizni ifoda etuvchi "mehmondo'st" so'zidan (Mehmondo'st sayyorada / Bir hafta yashab tushdim) foydalanib, tarbiyaviy-estetik ta'sirdorligini oshiradi. Uchinchi banda lofchilikda Alidan qolishmaydigan Valining loflari boshlanadi.

Vali ham lof to'qishda Alidan bo'sh kelmaydi, undan o'zishga harakat qiladi. Alining loflarini pisand qilmay, o'zining uydirmalarini undan-da bo'rttirib, oshirib so'zlaydi. Muallif nutqi orqali berilgan "bo'sh kelmaydi" iborasi lofchilik bahsigga tayyor, undan qolishmaydigan mazmunni anglatadi. Vali nutqida ham "bir qadamlik joy", "etasan sovumay choy", "kuyib kul bo'lmadingmi" kabi o'ziga xos iboralar berilgan. Ushbu iboralar xalq og'zaki ijodida ko'p uchraydi. Vali ham so'zamol, topqir, uddabiron aldoqchi obrazida namoyon bo'ladi. Bu aldoqchi-lofchilar loflari bilan birovga ziyon yetkazmaydi, hech kimni aldamaydi, balki samimiy, ularning odatiga aylangan, psixologiyasidan kelib chiqqan holda yuzaga kelgan bolalarcha xarakter namunasidir. Shoir she'r so'ngida birinchi bandni takrorlaydi. Folklor va G'afur G'ulom loflarida lofchi qahramonlar birdan ortiq, ushbu an'anani H.Imonberdiev ham davom ettirib lof she'rlaridagi lirik qahramonlarni ikkita -Ali va Vali obrazlarida namoyon qildi.

Abdurahmon Akbar va Dilshod Rajablar ijodida alohida lof janri mavjud bo'lmasa-da, lofga xos unsurlar: mubolag'a badiiy san'ati va so'zamol, hozirjavob, uddabiron bolalar obrazlari berilgan she'rlar mavjud. Abdurahmon Akbarning "Kasalmand" she'ri bunga misol bo'ladi.

Goh oyog'im og'risa, / Goh og'rir boshim.

Goh qulog'im og'risa, / Yo'qdir bardoshim.

Vahobjon obrazida aldoqchi-lofchi bolajonlar qiyofasi berilgan. Tezis qismida uning nutqi orqali yolg'onlari- goh oyog'i, goh boshi, goh qulog'ining og'rishi-kasalligi bo'rttirilgan. Ikkinchi bandda bu holatdan jahli chiqqan bola obrazi orqali tanbehona savollar berilsa, uchinchi band-sintez qismida shu savollariga Vahobjonning topqirlik va uddabironlik asosida berilgan javoblari ifoda etiladi.

Vahobjonning so'zamolligi kasallikdan "iztirob" chekib, og'rimagan joyi tirnoq va sochini ko'rsatishi yumoristik kulgini yuzaga keltiradi. She'r diologik nutq asosiga qurilgan. Bu she'rdagi mubolag'a, hozirjavoblik, uddabironlik asosida vaziyatdan chiqib ketish, yumoristik kulgining mavjudligi lofga xos unsurlardir. Shoirning "Ukam tush ko'rgan emish" she'rida tushida akulalarni yenggan bola obrazi, "Xayolparast" she'rida esa to'rtburchak tog'larni cho'kich bilan o'yib oshib o'tmoqchi bo'lgan, qaynoq yomg'irlarda qolgan, yomg'ir suvidan ko'l dengizga aylanganini ko'rgan va shu suvlardan xovuchlab ichgan bola obrazi beriladi. Ushbu mubolag'ali tasvir bolaning xayolida ro'y beradi.

Dilshod Rajabning "G'aroyib sayr" nomli she'rida ham lofga xos xususiyatlar ko'zga tashlanadi. She'rdagi hayvonot bog'ida yuz bergan g'ayritabiiy mubolag'ali tasvirlar maqtanchoq bola tilidan beriladi. Lirik qahramon shoir tomonidan roli o'ynalayotgan hayolparast, maqtanchoq bola. Bolalarga xos bo'lgan xarakter, psixologik xolat mubolag'ali, yumoristik tarzda aks etgan. Tezis qismi - dastlabki to'rt misrasida voqelik joyi va she'r mazmunining qanday borishiga ishora beriladi.

Hayvonot bog'in asta, / Qadam tashlab kezaman.

O'zimni shu nafasda, / Naq pahlavon sezaman.

Qo'limni belga tirab, / Tikilaman qo'rqmasdan.

Yuvosh mushukday turar, / Qarshimda zo'r yo'lbarslar.

"Hayt" desam ayiqpolvon / Cho'chib qaytar ortiga.

Meni ko'rib karkidon / Toshday qotib qoldi-ya.

Xulosa va takliflar. Antitezis qismida mubolag'ali taasvirlar ifoda etiladi, so'nggi to'rt misrada xayolparast, so'zamol qahramon bolajonning bunday vaxshiy hayvonlar makonida qanday qilib bemalol yurishi ochiqilanadi. She'r yakuniga yetguncha yosh kitobxon xayrat va qiziqish bilan o'qiydi. Kutilmagan xulosa yumoristik kulgini yuzaga keltiradi. Ushbu she'rdagi mubolag'ali bo'rttirish, so'zamol bolajon qahramonliklari, yumoristik mavjudligi lofga xos unsurlardir. Bolalar adabiyotida lof janrining badiiy-tarbiyaviy ahamiyati adabiyotga qiziquvchanligini oshiradi, so'zga chechanlik va topqirlikni yuksaltiradi, tabiat hodisalarini, hayot bilan hayolni farqlaydi va undagi yuz beradigan voqea – xodisalarni anglab etadi, ularni bir – biri bilan solishtiradi, shu bilan birga dunyoqarashi, fikrlash doirasi kengayadi, bolakaylarda yengil kulgini yuzaga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Abdullaeva G. V. The Issue Of Lyric Heroism In Children's Poetry.. Epra International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). - Peer Reviewed journal Volume: 7 1 Issue: 5 | May 2021|| Journal DOI: 10.36713/epra2013 || SJIF Impact Factor 2021: 8.047 || ISI Value: 1.188. ISSN (Online): 2455-3662. B.561

2. Safarov O. O'zbek xalq og'zaki ijodi.-Toshkent.: "Musiq" nashriyoti. 2010.B-319.

3. Адашбоев Т. Арслонбоб афсонаси.-Тошкент.: Ёш гвардия. 1988.Б-145.

4. Адашбоев Т. Оқбура тўлкинлари.-Тошкент.: Ёш гвардия.1985.Б-46

5. Adashboyev T. Latifboyning loflari. Toshkent.:Sharq.2007.-Б-19

6. Баракаев Р.Жонажоним шеърят.Тошкент. Шарқ.1987.Б-88.

7. Куронов Д. Адабиётшунослик луғат.-Тошкент.: Академнашр.2013.Б-84.

8. Қаранг: Баракаев Р, Ашуров Б. Турсунбой Адашбоев феноменига бир назар.-Тошкент.: "Академнашр" 2014.Б-47-48

9. Имонбердиев Ҳ. Лофчилар - алдоқчилар. -Тошкент.:Чўлпон. 1991.Б.11-12

10. Имонбердиев Ҳ.Ғаройибкент хангомалари. Тошкент.: Чўлпон.1994.Б-55

11. Имонбердиев Ҳ.Кувноқлар кувончи. Тошкент. Ёш гвардия.1981.246